

СИМВОЛИЧКЕ КЊИГЕ ЕНГЛЕСКЕ ЕПИСКОПАДНЕ ЦРКВЕ СА ПРАВОСЛАВНОГ ДОГМАТСКОГ ГЛЕДИШТА

ЛИТЕРАТУРА

1. The Book of Common Prayer, London, 1813.
2. Православное Исповѣданіе Каѳолической и Апостольской Церкви Восточной, Москва, 1866.
3. Посланіе Патріарховъ Восточно-Каѳолической Церкви о православной вѣрѣ, Москва, 1848.
4. Пространный Христіанскій Катихизисъ Православной Каѳолической Восточной Церкви (митрополита Филарета), изд. 23, Москва, 1889.
5. С. М. Веселиновић, протопрезвитер, Догматика Православне цркве, Београд, 1912.
6. James S. Robertson — J. Herzog, Исторія Христіанской Церкви отъ апостольскаго вѣка до нашихъ дней. Переводъ съ VI англійскаго изданія А. П. Лопухина. Томъ I и II. С.—Петербургъ, 1890.
7. Franz Xaver Funk, Исторія христіанской церкви отъ временъ апостольскихъ до нашихъ дней. Въ русскомъ переводѣ П. В. Гидулянова. Москва, 1911.
8. Јевсевије Поповић, проф., Опћа црквена историја. Превод с немачког д-ра Мојсија Стојкова. Књ. I и II. Сремски Карловци, 1912.
9. А. П. Лопухинъ, Англиканская церковь въ XIX вѣкѣ (Исторія Христіанской Церкви въ XIX вѣкѣ, Петроградъ, 1900, т. I, стр. 496—584).
10. Н. Карѣвъ, проф., Учебная книга новой исторіи, С.—Петербургъ, 1907.
11. А. Л. Рождественскій, Символическія и богослужебныя книги англиканской церкви, какъ выраженіе ея вѣросознанія, Кіевъ, 1908.

¹ Epist. lib. II, CCXXIX, col. 317 D — 320 A.

² Epist. lib. II, CCII, col. 305 D.

12. Οἰκονόμου Κωνσταντίου Χιονῆ δ. θ. ἐφημερίου ἀγίου Κωνσταντίνου πατριᾶς, Τὰ 39 ἀγγλικάνα ἄρθρα καὶ ἐλληνικὴ ὀρθοδοξία... Πειραιεῖς, 1924, σσ. 131.
13. П. И. Лепорскій, прот., Тридцать девять членовъ церкви англійской, С.—Петербургъ, 1904.
14. Иванъ П. Соколовъ, проф., О дѣйствительности англиканской іерархіи, С.—Петербургъ, 1913.
- Истог аутора, Іерархія (Православная Богословская Энциклопедія, С.—Петербургъ, 1905, т. VI, стр. 255—264).
- Истог аутора, Сношенія англиканской церкви съ православною (Православная Богословская Энциклопедія, Петроградъ, 1900, т. I, стр. 744—755).
- Истог аутора, Книга общихъ молитвъ (Богословская Энциклопедія, С.—Петербургъ, 1910, т. XI, стр. 327—337).
15. Василій Соколовъ, проф., Іерархія англиканской епископальной церкви, Сергіевъ Посадъ, 1897.
- Истог аутора, Англиканская церковь (Православная Богословская Энциклопедія, Петроградъ, 1900, т. I, стр. 715—744).
- Истог аутора, О соединеніи Церквей, Сергіевъ Посадъ, 1898.
16. В. л. Керенскій, проф., Книги символическія англиканской церкви (Богословская Энциклопедія, С.—Петербургъ, 1911, т. XII стр. 96—107).
- Истог аутора, Американская епископальная церковь (Православный Собесѣдникъ, Казань, 1907, апрѣль, стр. 488—524, іюнь, 762—706 и сентябрь, 305—336).
17. А. И. Булгаковъ, проф., Іерархія англиканская (Православная Богословская Энциклопедія, С.—Петербургъ, 1905, т. VI, стр. 264—269).
- Истог аутора, Законность и дѣйствительность англиканской іерархіи, съ точки зрѣнія православной церкви. (Труды Кіевской Духовной Академіи, Кіевъ, 1900, августъ, стр. 523—566; 1901, февраль, стр. 256—276 и апрѣль, стр. 601—628; 1902, іюнь, стр. 235—269 и іюль, стр. 326—412).
- Истог аутора, Стремленіе англиканъ къ возстановленію древне-вселенской церковности въ Англіи въ послѣдніе шестьдесятъ лѣтъ (Труды Кіевской Духовной Академіи, Кіевъ, 1893, № 11, стр. 366—404).
- Истог аутора, Къ вопросу объ англиканской іерархіи (Труды Кіевской Духовной Академіи, Кіевъ, 1898, августъ, стр. 534—574).
18. Н. Н. Глубоковскій, проф., Принципіальныя предположенія (prolegomena) для переговоровъ о соединеніи англиканства съ православіемъ (Голось Литовской Православной Епархіи, Ковно, 1932, № 4, стр. 54—59).
- Истог аутора, Въпросъ за присъединяваето на англиканството къмъ православието (Православенъ Мисионеръ, Пловдивъ, 1933 новемрий, стр. 1—8).
- Истог аутора, Apostolica Successio и Јужно-индијско црквено уједињење (Гласник Српске православне патријаршије, 1930, бр. 22—23, стр. 339—341).

- Истор аутора, Англиканство и православље (Гласник Српске православне патријаршије, 1931, бр. 4, стр. 57—60 и бр. 5, стр. 68—71).
- Истор аутора, Англиканство и православље (Хришћански живот, 1926, бр. 2, стр. 79—86 и бр. 3, стр. 117—127).
19. Прот. д-р Душан Јакшић, Вјероисповјдање Англичанске цркве (Весник Српске цркве, 1928, новембар—децембар, стр. 727—740).
- Истор аутора, Лично својство Светога Духа по учењу Православне цркве, са обзиром на римски догмат „Filioque“, Сремски Карловци, 1930.
- Истор аутора, Односи Православне цркве према хетеродоксним конфесијама на Истоку и на Западу (Гласник Српске православне патријаршије, 1931, бр. 11—12, стр. 173—178).
- Истор аутора, Приступна лекција из „упоредног богословља“ (Гласник Српске православне патријаршије, 1930, бр. 1, стр. 5—7 и бр. 2, стр. 21—27).
20. Николай Арсеньевъ, Ученіе Англичанства въ 39-ти „Articles of Religion“ въ его отношеніи къ ученію Православной церкви (Еѣлѣ, Варшава, 1932, стр. 105—126).
21. С. Д. Бондарь, Англичанская церковь. С.—Петербургъ, 1911.
22. The Rt. Rev. Walter H. Egere. Bishop of Truro, Жизнь Англичанской церкви. Съ предисловіемъ Митрополита Евлогія. Ymca Press, Paris, 1930.
23. John Wordsworth, Teaching of the Church of England on some points of Religion... у руском преводу Н. В. Орлова, са 2 изд., London, 1903.
24. Е. К. Смирновъ, Къ Старокатолическому вопросу. Православенъ ли Intercommunion, предлагаемый намъ старокатоликами? Харьковъ, 1894.
25. А. И. Ивановъ — Платоновъ, прот., О западныхъ вѣроисповѣданіяхъ, Москва, 1906.
26. Иринеј, епископ бачки, Ламбетска конференција и уједињење црква (Гласник Српске православне патријаршије, 1930, бр. 22—23, стр. 342—361).
- Истор аутора, Лозанска конференција (Богословље, 1927, 4 св., стр. 241—259).
- Истор аутора, Одлуке Заједничке православно-англиканске богословске комисије (Годишњак и календар Српске православне патријаршије, 1933, стр. 65—69).
27. Мишљење Богословског факултета Београдског универзитета поводом питања о аутентичности Англичанске цркве (Весник Српске цркве, 1923, март-август, стр. 41—56).
28. Основы взаимоотношенія (предлагаемыя какъ базисъ для обсужденія) между Англичанскою Церковью, — а также Церквами находящимися съ ней въ общеніи, — и Восточною Православною Церковью (Церковныя Вѣдомости, Сремски Карловци, 1925, № 23 и 24, стр. 21—25).

29. Окружна посланица цариградског патријарха Мелетија IV аутокефалним православним црквама о англиканској јерархији (Весник Српске цркве, 1923, јануар—фебруар, стр. 86—87).
30. Ђорђевић д-р Иринеј, Цвинглијанство у Англиканској Реформацији (Богословље, 1927, стр. 187—203 и 276—280).
Истог аутора, Хуманизам као претеча Англиканске Реформације (Богословље, 1927, стр. 19—49).
31. Thesen über das „Filioque“ von einem russischen Theologen (Revue internationale de Théologie, octobre—décembre, 1898 № 24, p. 681—712).
32. Хомяковъ, А. С., Писма къ Пальмеру и Вильямсу (Полное собрание сочинений, Москва, 1886 г. изд. III, т. II, стр. 343—422).
33. Переписка Высокопреосвященнаго Антонія, Архіепископа Харьковскаго съ представителями Епископальной Церкви въ Америкѣ. Харьковъ, 1918.
34. Athelstan Riley, Англикане и православные. Переводъ съ англійскаго К. Махарабидзе (Церковныя Вѣдомости, Сремски Карловци, 1925, Бр. 23 и 24, стр. 11—14).
Истог аутора, Бракъ духовенства (Церковныя Вѣдомости, Сремски Карловци, 1924, Бр. 1 и 2, стр. 10—13 и Бр. 3 и 4, стр. 6—8).
35. J. A. Douglas, Canon of Southwark, Ph. D., Англиканское и Православное приближеніе къ воссоединенію. Переводъ съ англійскаго К. Махарабидзе (Церковныя Вѣдомости, Сремски Карловци, 1925, Бр. 23 и 24, стр. 14—17).
36. В. Ј. Јанковић, Како је постала и како се развијала Англиканска црква. (Сион, Београд, 1874, стр. 487—490, 499—505, 518—525 и 545—547).
37. Евгений Поповъ, прот., Къ вопросу о взаимоотношеніи англиканской церкви съ православными восточными церквами (Христіанское Чтеніе, Санктпетербургъ, 1869, стр. 513—534 и 673—701).
38. М. М. Сухотинъ, Изъ современнаго быта Англиканской церкви (Православное Обозрѣніе, Москва, 1868, январь, стр. 55—68 и сентябрь, стр. 55—69; 1870, февраль, стр. 269—287; 1871, июль, стр. 71—93).
39. А. Потѣхинъ, Духовные суды въ Англии въ XVI вѣкѣ (Православный Собесѣдникъ, Казань. 1903, июнь, стр. 749—800).
40. Сергѣй Большаковъ, Монашескія общины въ Англиканской церкви (Воскресное чтеніе, Варшава, 1932, Бр. 48, 49—50, 51 и 52; 1933, Бр. 2, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42—43, 44—45, 48—49; 1934, Бр. 3, 4, 5, 6, 8).
41. Православная Богословская Энциклопедія. Изданіе подъ редакціей проф. А. П. Лопухина и его преемниковъ. Петроградъ.
42. Большая Энциклопедія. С.—Петербургъ, 1903—1909.
43. Энциклопедическій Словарь Т-ва „Бр. А. и И. Гранатъ и Ко.“ Москва, VII изданіе.
44. Энциклопедическій Словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. С.—Петербургъ, 1890—1909.
45. Meyers Lexikon. Siebente Auflage. Leipzig.

„Прегледајте писма, јер ви мислите да у њима имате живот вечни: и баш она сведоче за мене“ (Јов. V, 39).

„Браћо, стојте и држите предања којима се научисте или речју или из посланице наше“ (II Сол. II, 15).

У В О Д

Међу многим разноликим појавама у религијском животу западне Европе нарочиту пажњу православног богослова привлачи покрет у редовима англиканства за зближењем и сједињењем Енглеске цркве са Православном. Размер овог покрета, чији почетци падају у прве десетине XVIII века, није се смањило ни после светског рата. Чак и више од тога. Најновије међуцрквене конференције све ближе и ближе прилазе питању о стварном зближењу поменутих хришћанских вероисповести, а на последњој свеангликанској Ламбетској конференцији, 1930 године, готово је предрешено од обеју страна питање сједињења англиканства и православља¹. Као реалан резултат и практичну последицу Ламбетске конференције можемо сматрати признање валидитета енглеске хиротоније од стране васељенског патријарха Мелетија IV и Цариградског синода, у јулу 1922 године. Доцније исто су учинили патријарх јерусалимски и Кипарска црква². Законитост англиканске јерархије признао је затим Мелетије и као патријарх Александријске цркве у име ове последње³. Колико се далеко ишло у погледу узајамног зближења с Енглеском црквом у последње време, види се и из тога што је блаженопочивши патријарх Димитрије са два члана Св. синода, на католички Божић 1927 године, у београдској катедрали извршио причешће англиканаца, што је изазвало

¹ „Lambeth Conference, 1930. Report of a Conference between a Special Committee of Anglican Bishops and a Delegation from the Eastern Orthodox Churches“, cf. Н Глубоковски, *Apostolica successio* и Јужно-индијско црквено уједињење (Гласник С. п. п., 1930, бр. 22—23, стр. 339).

² Иринеј, еп. бачки, Ламбетска конференција и уједињење цркава. (Гласник С. п. п., 1930, бр. 22—23, стр. 351).

³ „The Church Times“ од 5-XII-1930, стр. 703а, cf. Н. Н. Глубоковски Англиканство и Православље (Гласник С. п. п., 1931, бр. 4, стр. 58).

опширне коментаре у штампи, нарочито страној¹. Као на најновији моменат у покрету за зближењем Енглеске цркве с Православном указаћемо на установљење, према одлуци Ламбетске конференције од 1930 године, „Заједничке научне комисије за односе англиканских и православних цркава“, у коју су ушли претставници Православне и Енглеске цркве. Ова комисија је већ имала један састанак у октобру 1931 године и донела је неколико значајних одлука које се тичу заједничких момената у вероучењу Енглеске и Православне цркве.²

Из овога се да закључити да питање зближења и сједињења Енглеске цркве с Православном постаје у наше дане реално и у тој мери актуелно да сваки православни богослов, свестан свога позива, мора да да на њега одговор. Овај одговор пак може се дати правилно у духу Христове истине и у смислу учења Православне цркве, само ако слеђујући речима Спаситеља: „Прегледајте писма....“ строго објективно проучимо вероучење Енглеске цркве како је оно изложено у њеним симболичким књигама, а са догматског гледишта Православне цркве. Овакво проучавање вероучења Енглеске епископалне цркве и сачињава предмет нашега рада.

У првом делу овога рада ми ћемо приказати постанак и општи развитак Енглеске епископалне цркве у вези са историјом њених симболичких књига, а у другом — изложићемо отступање енглеског вероучења од учења Православне цркве.

А. ЕНГЛЕСКА ЕПИСКОПАЛНА ЦРКВА, ЊЕН ПОСТАНАК И ОПШТИ РАЗВИТАК У ВЕЗИ СА ИСТОРИЈОМ ЊЕНИХ СИМВОЛИЧКИХ КЊИГА

І. ЕНГЛЕСКА ЕПИСКОПАЛНА ЦРКВА — ЊЕН ПОСТАНАК, РАЗВИТАК И САДАШЊЕ СТАЊЕ

Глава прва

Енглеска епископална црква (Established Church of England) води своје порекло из доба религиозне реформације XVI века, кад се десило њено одвајање од Римокатоличке цркве и када је углавном била извршена њена организација. Пошто је пак енглеска реформација, а значи и постанак Енглеске еписко-

¹ Весник Српске цркве, 1928, јануар, стр. 74.

² Иринеј, еп. бачки, Одлуке Заједничке православно-англиканске богословске комисије (Годишњак и календар С. п. п., 1933, стр. 65–69).

палне цркве, била припремљена целокупним током историјских догађаја који су јој претходили, то ради правилног разумевања постанка, организације и вероучења Енглеске епископалне цркве, изложеног у њеним симболичким књигама, сматрамо за потребно да у кратким потезима изнесемо и историју цркве у Енглеској до реформације.

Историја хришћанства у Британији до образовања савремене Енглеске цркве може се поделити у три периода. Први период, британски, обухвата време од појаве хришћанства у Британији до краја VI века. Прво сигурно сведочанство о ширењу хришћанства у Британији налазимо код Тертулијана, који спомиње (*adv. Jud. 7*) да се јеванђеље проширило и на оне делове Британије до којих никад нису долазили Римљани („*inaccessa Romanis loca Christo vero subdita*“)¹. На основу овога сведочанства може се претпоставити да су чак још при крају II века Шкотску посећивали хришћански мисионари.² Према томе историја Британске цркве јесте историја старог хришћанства уопште. Она је имала своје мученике, од којих се Албан († 303) сматра као првомученик Британске цркве. Своје претставнике Британска црква шаље на саборе као што је Арелатски (314) на којем присуствују три њена епископа: Еборије, Реституд и Аделфије. Било је у њој и јереси. Пелагије је био Брит по своме пореклу; иако је он с Целестијем Ирским отишао на Исток, ипак је семе својих заблуда оставио и иза себе.³ У IV веку хришћанство се проширило по целој Британији. На северу оно се распрострло до *Firth of Clyde* у Шкотској. Али у таквом стању оно није могло да се одржи. С одласком Римљана (410) Британија постаје поприште борбе између суседних Шкота и Пикта, тј. становника Шкотске и Ирске. Долазак Англосаса је још погоршао положај хришћанске цркве. Становништво је почело да се враћа у многобоштво и само у западном делу острва, у пределу Уелса (*Wales*) и Корнуола (*Cornwall*), Брити су очували своју независност и хришћанску веру⁴. Пошто је било стешњено у Британији, хришћанство се почело ширити у Ирској и Шкотској. У Ирској се оно појавило још

¹ F. Funk, *Исторія христіанской цркви*, стр. 31.

² I. Robertson — I. Herzog, *Исторія христіанской цркви*, т. I, стр. 143.

³ Прав. Бог. Энц, т. I, стр. 711.

⁴ F. Funk, *op. cit.*, стр. 112—113.

раније јер је папа Целестин (Coelestinus) још 434 године послао тамо Паладија (Palladius) као првога епископа (ad Skotos in Christum credentes). Као апостол вере ту је проповедао хришћанство св. Патриције (Patricius † 465, по другима † 493), чији је рад трајао шездесет година и цело је острво за то време постало хришћанско. У Шкотској се хришћанство утврдило за време мисионарског рада ирског опата Колумбе (Columba), првог апостола ове земље († 597)¹. Британска, Ирска и Шкотска цркве одржавале су међусобну везу, али не и са другим црквама, нарочито не са Римском².

На крају VI века хришћанство се поново почело ширити по Британији. Сада почиње други период — англосаски. Под утицајем проповеди римских мисионара, које је послао тамо папа Григорије I на челу са опатом Августиним, Англосаси су радо почели да примају хришћанство, али је морало да прође ипак читаво столеће док се успело да се оно код њих сасвим уведе. Против римских мисионара и њихових наследника, тј. англосаског свештенства, иступило је свештенство старе Британске, Ирске и Шкотске цркве, тако звани кулдеји, јер осим старе националне мржње према Англосасима кулдеји су још имали и старе хришћанске обичаје, који су се разликовали од новијих римских.³ Борба двају начела — келтскобританског и римског трајала је до краја VII века, кад је римски тип хришћанства одржао превласт над келтским и искоренио га. У другој половини VII века за време Теодора Тарсијског, који је 668 године био постављен за архиепископа кентерберијског, енглески епископат је био потпуно организован на челу с архиепископом кентерберијским⁴.

Трећи период почиње доласком француских Нормана у Енглеску у XI веку и траје до XV века закључно. Ово је мрачни период превласти римскога папе над Енглеском црквом. У то време папе ниједном земљом нису управљали толико самовласно и безобзирно и ниједну земљу нису искоришћавали толико као што су то чинили са Енглеском.⁵ Сам долазак

¹ F. Funk, op. cit., стр. 113; I. Robertson — I. Herzog, op. cit. т. I, стр. 504—505.

² J. Поповић, Опћа црква историја, књ. I, стр. 475.

³ Ibid., стр. 476.

⁴ Прав. Бог. енци., т. I, стр. 712.

⁵ I. Robertson — I. Herzog, op. cit., т. II, стр. 764.

Нормана из Француске на челу с Виљемом Освајачем у Енглеску и крваво освајање енглеске територије било је учињено с папским благословом као свети крсташки рат против Харолда, који је насилно запосео енглески престо. Против прекомерног утицаја папе и католичког духовништва иступио је први владар династије Плантагенета Хенрих II (1154—1189), када је хтео да наметне порез на црквена имања и да своме суду подвргне духовништво, које је, чак и у случају преступа, судило само себи у црквеним судовима. И ако је Хенрих II био један од најмоћнијих владара у Европи, ипак је морао да подлегне у тој борби с папом и да опозове одлуке енглеског сабора. За време ове борбе, као што је познато, Хенрих II дошао је непосредно у сукоб са својим бившим канцеларом а доцније примасом Енглеске цркве Томом Бекетом (1162—1170). Црквени великодостојник је био убијен у кентерберијској саборној цркви, али победа није била на страни краља. Још мање је имао успеха са папом Иноћентијем III енглески краљ Јован без Земље, који није признао надбискупа кентерберијског, кога је поставио римски папа. Кад је папа проклео Јована, бацио интердикт на Енглеску и позвао против Јована у крсташки рат француског краља Филипа Августа, Јован је морао да призна превласт римског папе и да се обавезе на годишњи данак (1213). За време Јована Енглеска се претворила у феудалну владавину римског папе, а сам Јован пошто је примио своје краљевство из руку папског легата постао је папски вазал.¹ Још до већег сукоба између енглеске државне власти — краља и парламента, с једне стране, и папе, с друге, дошло је у XIV веку. Али због опадања папске власти у том веку победа је тада јасно почела да прелази на страну енглеске државне власти. За време Едуарда I (1272—1307) и нарочито Едуарда III (1327—1377) енглески парламент је донео низ одлука које су 1365 године биле скупљене у статут Praemunire и постале чврст ослонац против папских претензија.² Ове и доцније одлуке енглеског парламента у знатној су мери ограничиле папску власт у Енглеској у погледу постављања на црквене дужности и у погледу црквеног суда. Због не-

¹ I Robertson — I. Herzog, *op. cit.*, т. II, стр. 764.

² А. Дживелеговъ, *Англиканская церковь* (Ѣнци Слов. Т-ва Гранатъ и Ко, т. III, стр. 17).

задовољства духовништвом, које је било на ниском културном и моралном ступњу, световна енглеска власт учинила је више покушаја да се ограниче повластице овог staleжа и да се изврши секуларизација црквених добара.¹

Поред ове опозиције, политичко-економске, у Енглеској се развијала и опозиција религиозна као резултат уверења да је Римокатоличка црква скренула са правог хришћанског пута и допустила много извраћања и злоупотреба како у вероучењу тако и у црквеном животу. Главни претставник ове опозиције био је Јован Виклиф (Wiclif), професор на Оксфордском универзитету. Виклиф је устао против римскога папе, целибата, тајне исповеди и против трансупстанцијације светих дарова и најзад је прогласио Св. Писмо за једини извор вере. Виклиф се окупио против покварености свештенства, захтевајући враћање цркве у првобитну простоту и чистоту. Виклиф је имао велики број присталица у Енглеској и као резултат његова учења било је да је енглески парламент скинуо папско првенство (1366), које је у своје време признао Јован без Земље. У истом правцу вршила је свој утицај у Енглеској и религиозна реформација, која је била проглашена у Немачкој у почетку XVI века, и хуманистички покрет, чији су главни претставници овде били Дезидерије Еразмо (Des. Erasmus), Тома Мор (Thomas More) и Џон Колет (John Colet).² Заједничко дејство опозиције, политичке, економске и религиозне, припремило је у Енглеској реформацију XVI века када и пада постанак савремене Енглеске епископалне цркве.

Глава друга

Енглеска епископална црква се издвојила из Римокатоличке цркве. Повод за то издвајање био је развод енглескога краља Хенриха VIII са његовом женом Катарином Арагонском и његов брак с Аном Болен (Boleyn). Пошто римски папа Климент VII није одобравао тај развод и брак, Хенрих онда то учини уз помоћ Томе Кранмера (Thomas Cranmer), који је био на челу дворских богослова. Кранмер, подигнут из захвалности за архиепископа кентерберијског (Canterbury),

¹ В. Соколовъ, Англиканская церковь (Прав. Бог. Энц., т. I, стр. 716).

² Ђорђевић д-р Иринеј, Хуманизам као претеча Англиканске Реформације (Богословље, 1927, стр. 24 и др.).

санкционисао је укидање брака краља с Катарином и склапање брака с Аном Болен. Кад се папа Климент VII успротивио томе и својом булом од 23 марта 1534 године, претећи одлучењем, захтевао од краља повратак у двор прве његове жене, Хенрих VIII у новембру исте године, на основу акта енглеског парламента о врховној власти, тако званог акта о супремацији (Act of Supremacy), прогласио се врховном поглаваром Енглеске цркве (suprema caput)¹. Сви државни чиновници морали су тада да положи нарочиту заклетву, којом су признали краљево првенство у цркви (Oath of Supremacy)². Тако је била укинута папска власт у Енглеској и Енглеска црква се оцепила од Римокатоличке. Од овога тренутка почиње организација Енглеске самосталне цркве и изграђивање њеног вероучења. Овај процес, изузев кратке владавине Марије Тудор (1553—1558), која је силом хтела да поново уведе римокатолицизам у Енглеској, трајао је све до Карла II (1660—1685), тј. до друге половине XVII века. Углавном пак своју спољну организацију и унутрашње уређење Енглеска епископална црква добила је за време краљице Јелисавете (1558—1603). Тада је било утврђено и вероучење Енглеске цркве. Усвојивши основна начела протестантизма Енглеска црква ипак је добила такву организацију којом се она знатно разликује од других протестантских цркава. Задржавши нешто од Римокатоличке цркве Енглеска црква упола се јавља као црква Римокатоличка, а упола Протестантска. Најкарактеристичнија њена особина, која је издваја из редова свих других протестантских цркава, састоји се у томе што је она задржала јерархију, због чега се и зове епископална³.

Такав осредњи положај Енглеске цркве није могао да задовољи све оне који су хтели да буду доследни. Зато од почетка реформације у Енглеској видимо две врсте противника нове цркве. Једни су хтели да се Енглеска црква што више приближи католицизму, а други су тражила да постане потпуно протестантска⁴. Две велике силе, римски католицизам и протестантизам, стајале су сада наоружане једна против друге и правиле опозицију новој државној цркви⁵.

¹ J. Robertson — J. Herzog, op. cit., т. II, стр. 768—781.

² J. Поповић, op. cit., књ. II, стр. 262.

³ В. Соколовъ, Англиканска црковь (Прав. Бог. Энц., т. I, стр. 715).

⁴ Ibid., стр. 725.

⁵ J. Robertson — J. Herzog, op. cit., т. II, стр. 983.

Што се тиче првих противника, то у Енглеској са увођењем реформације увек је остајао велики број присталица Римокатоличке цркве, како између световњака тако и духовништва, и они су се сложили у почетку с новим поретком само да не би изгубили своје приходе и свој положај у друштву и држави. Инспирисани и потпомогнути са стране, енглески римокатолици састављали су планове за укидање нове цркве и учествовали су у многобројним заверама. Католичку реакцију су потпомагали и сами енглески владари: сам Хенрих VIII Тудор, почев од 1539 године, Марија Тудор (1553—1558) и затим многи краљеви из династије Стурта, за чије је време Енглеска преживела две револуције. Својим симпатијама према католицизму нарочито су се одликовали Карло I (1625—1649), Карло II (1660—1685) и Јаков II (1685—1689). Карло I за своју преданост католицизму и неограниченој врховној власти изгубио је главу на губилишту (1649), а Јаков II био је принуђен да остави Енглеску (1688) и побегне у Француску¹.

Друга опасност Енглеској државној цркви претила је од стране крајњих протестантских елемената који су чинили опозицију против оне форме, коју је добила Енглеска црква за време Јелисавете. Херцог види у томе двојни карактер енглеске реформације. „Реформација у Енглеској, каже он, ишла је двама религиозним правцима. Једна реформацаја је произишлаго од круне и више аристократије; она је још јако задржавала римокатоличке елементе и само се са муком ослобађала њих. У спољашњим предметима, и не само једино у њима, она је до данас задржала много римокатоличкога. Упоредо с њом, под утицајем немачке и швајцарске реформације, развијала се друга реформација, основана на религиозној потреби народа. Ова реформација, која је била одлучнија и јаче се разликовала од римског католицизма, највише се ширила у градском сталежу. Њу је не само одобравала, него је чак и гонила краљевска реформација. Народна реформација се појавила за време Хенриха VIII. Овај владар ју је гонио а Јелисавета је одбацила као странку нонконформиста.“² Присталице народне реформације, који су били строги

¹ J Robertson — J. Herzog, *op. cit.*, т. II., стр. 982—985, 992—994, 1165—1168.

² *Ibid.*, стр. 765.

калвинци, носили су опште име пуританаца, чистих (*rigus* = чист). Пуританци су хтели да васпоставе неограничени ауторитет Св. Писма, простоту богослужења и чистоту старе цркве. Код њих се дакле јавила тежња да се црква ослободи окова римског католицизма у већој мери него што је то чинила и сматрала за могуће Јелисавета, да се приведе већој простоти у култу и управи и постане самостална и независна од државе.¹ Пошто покушаји за остваривањем ових начела нису имали успеха, пуританци су 1567 године донели решење, да се издвоје из цркве и да своје скупове одржавају у приватним кућама. Умеренији од њих узимали су као образац за своје црквено уређење калвинску цркву са презвитеријанским и синодалним устројством. Присталице ове умерене пуританске странке добиле су име презвитеријанаца. Пошто су презвитеријанци одбацивали „Акт о изједначавању богослужења“, који је био издат за време Јелисавете, они су добили назив нонконформисти (*Nonconformists* = који се не прилагођавају, не прикључују) или дисентери (*Dissenters* = који друкчије мисле). Пример Шкотске цркве, где је 1560 године била спроведена реформација у духу Калвинова учења, утврдио је позицију презвитеријанаца у Енглеској и ту се, почев од 1572 године, на више места појављују и многе пуританске општине са презвитеријанским устројством. Енглеска влада није радо гледала на те општине и према њиховим члановима примењивала је строге мере које су често добијале карактер отвореног гоњења.² Једна пак екстремна странка, која се такође издвојила из пуританства, ишла је још даље него ли презвитеријанци. Она је тражила да свака, чак и најмања религиозна општина или конгрегација, мора да остане потпуно независна и у својим веровањима слободна од сваке спољашње власти. Претставници ове странке названи су независенти, јер су наглашавали захтев независности (*independency*) од спољне контроле, или конгрегационалисти, јер су истакли право свакога члана на учешће у њеној управи.³ Иако је изишло из пуританства, независентство је одбацило сваку црквену организацију калвинаца, а између осталог и власт презвитеријанских синода, што су независенти

¹ I Robertson — I. Herzog, *op. cit.*, т. II, стр. 985.

² Ibid., стр. 987—988; J. Поповић, *op. cit.*, стр. 263.

³ Ibid., стр. 989—990.

сматрали као неку врсту деспотизма који стоји у истом реду с деспотизмом паписта и англиканаца. Ови принципи су били стављени у основ прве револуције. Индепенденти с Кромвелом (Cromwell) на челу збацили су краљевску власт и претворили Енглеску у републику (1649). Међутим епископална црква је већ 1643 године била укинута као државна, а 6 јуна 1646 године парламент је увео у Енглеској с извесним ограничењима презвитеријански систем, чији су основи били изложени у „Вестминстерском исповедању“, које је било састављено 1643 године у Вестминстерској опатији у Лондону, и од тога времена постало је као главни симболички извор за презвитеријанце. Тада је било решено да се епископске дијецезе и државни окрузи претворе у општине, презвитерије, провинцијалне и националне синоде.¹ Али република и презвитеријанско уређење нису трајали дуго. Доласком Карла II (1660—1685) на енглески престо укинута је република, а затим „Актом о униформитету“ (1662) Карло II је увео епископалну цркву као једину закониту и за све подједнако прописану државну цркву.²

Дакле за време религиозне реформације у Енглеској од Римокатоличке цркве се оцепила Енглеска црква која је дотле сачињавала само једну грану Римокатоличке цркве и територијално углавном обухватала Енглеску, Шкотску и Ирску. За време процеса организације и стварања вероучења нове цркве наступило је њено рашчлањавање. Једна група је остала при вероучењу Римокатоличке цркве. После дужег гоњења од стране власти присталице ове групе добиле су право на слободну егзистенцију тек после доношења закона о њиховој еманципацији, 1829 године, благодарећи агитацији знаменитог О' Конела (O' Connell)³. Енглески римокатолици налазе се под јурисдикцијом римскога папе. Папа Пије IX поделио је Енглеску на црквене округе и као архиепископа вестминстерског и примаса Католичке цркве у Енглеској поставио је 1850 године кардинала Вајзмана (Wiseman)⁴. У данашњој Великој Британији са Ирском Римокатоличка

¹ I. Robertson — I. Herzog, op. cit, т. II, стр. 995—996.

² J. Поповић, op. cit., књ. II, стр. 264.

³ А. Дживелеговъ, Англиканская церковь (Энци. Слов. Т-ва Гранатъ и Ко, т. III, стр. 22).

⁴ Энци. Слов. Брокгауза и Ефрона, т. I-а, стр. 733.

црква има око 6 милиона присталица: у Енглеској 1,5 милиона, у Шкотској 0,4 милиона и у Ирској 4 милиона¹.

Друга група, коју су сачињавале присталице народне реформације, под утицајем немачких а нарочито швајцарских протестаната прихватила је крајње Калвиново учење и образовала своју засебну цркву — презвитеријанску или пуританску, јер је чисто (пуре) одржала сва Калвинова начела. Главно средиште презвитеријанства било је у Шкотској. Тамо је још 1560 године под утицајем Нокса (Кнох) било установљено презвитеријанско уређење, а 1592 године парламент је признао презвитеријанство као државну цркву². У Енглеској, међутим, презвитеријанци су били у положају дисентера и тек, за кратко време, у доба прве револуције, они су добили превагу. Иначе су у Енглеској презвитеријанци преживели многобројна гоњења и претрпели разна законска ограничења. После друге револуције, доласком Виљема Оранског на енглески престо, они су на основу „Акта о толеранцији“ (Act of Toleration) 1689 године (Stat. 1 Gul. et M. c. 18, § 8) добили слободу вероисповести и, са извесним ограничењима, право на заузимање државних дужности. Ограничења су била укинута 1779 и 1828 године³. Презвитеријанска црква у Великој Британији са Ирском има око 5 милиона присталица: у Енглеској преко 0,25 милиона, у Шкотској око 4 милиона и у Ирској 0,5 милиона⁴.

Најзад цркву са ублаженим калвинским⁵ или реформаторским⁶ учењем саставиле су присталице краљевске реформације. Она се назива Англиканском црквом или Енглеском државном црквом, или због њеног епископалног устројства Енглеском епископалном црквом. Значај државног исповедања Енглеска црква има само у Енглеској (средњи и југоисточни део Велике Британије), Уелсу и острву Мену. У току времена од Енглеске епископалне цркве одвојиле су се многе цркве које и после свог одвајања узимају као основ за своје

¹ По статистици из 1900 године. В. Ј. Поповић, *op. cit.*, књ. II, стр. 712—713, 423, 427.

² *Ѣнци. Слов. Брокгауза и Ефона*, т. XXV, стр. 73.

³ *Ibid.*

⁴ В. Ј. Поповић, *op. cit.*, књ. II, стр. 706, 708, 715.

⁵ *Ibid.*, стр. 261.

⁶ I. Robertson — I. Herzog, т. II, стр. 981.

вероучење енглеско државно исповедање (Established Church of England). „Протестантско-епископална црква“ у Ирској, која се 1800 године присајединила Енглеској цркви под именом „Уједињене цркве Енглеске и Ирске“, од 1871 године постала је независна и знатно је променила државно исповедање изражено у „Articles of Religion“. „Епископална црква“ Шкотске, исто као Северо-америчка епископална црква, Канадска, Аустралијска, Индијска и Јужно-афричка такође су се одвојиле од Енглеске епископалне цркве. Заједно с последњом све поменуте цркве сачињавају један савез, „једно тело“, али по своме уређењу оне су потпуно независне¹. Само 60 колонијалних епископа, 12 мисионарских округа у многобожачким земљама и око 90 засебних парохија налазе се у некој зависности од цркве метрополе, јер добијају од ње помоћ; али ни у једној колонији енглеско вероисповедање нема преимућства државне цркве².

У првој половини XVIII века, у крилу Енглеске цркве појавила се секта методиста, која је привукла велики број присталица из англиканских кругова. После реформаторског покрета, који се завршио стварањем епископалне цркве, и пуританизма са његовим разграђивањем, методизам се јавио, по Херцогу, као трећи покушај реформације и обнављања цркве у Енглеској³. Оснивачи методизма били су Јован Весле (Wesley) и Ђорђе Вајтфилд (Whitefield). Кад је Енглеска црква (1739) искључила методисте, они су образовали своју засебну цркву или секту. У Великој Британији има 3.5 милиона методиста⁴. Осим методиста у новије време у Великој Британији појавиле су се и још многе друге секте, као што су баптисти, квекери, библијски хришћани, салвацијонисти („Војска спаса“), ервингајти (Irvingite), дарбеајти (Darbyite) и др.

Енглеска епископална црква има 30 милиона присталица: у Енглеској 23 милиона, у Шкотској 0,1 милиона, у Ирској 0,7 милиона, а остатак у британским колонијама и Северној Америци.⁵

¹ John Wordsworth, *Theaching of the Church of England on some points of Religion...*, стр. 5—6.

² Большая энциклопедия, т. I, стр. 581—582.

³ J. Robertson — J. Herzog, *op. cit.*, т. II, стр. 1178.

⁴ J. Поповић, *op. cit.*, књ. II, стр. 294 — 295.

⁵ Ibid., стр. 706.

Пошто је Енглеска епископална црква постала у доба борбе двају супротних начела: римокатолицизма и калвинизма, када ниједно од њих у Енглеској није одржало коначну победу и није претрпело потпун пораз, она ни данас не претставља нешто завршено и утврђено. Њене символичке књиге, које су се јавиле као компромис поменутих начела, имају исто тако веома растегљив и компромисни карактер, и о многим тачкама вероучења говоре толико општим и неодређеним изразима да остављају могућност разних тумачења. Таква разна тумачења предлажу оне странке које су постале у недрима саме Енглеске епископалне цркве. Те су странке: Висока црквена странка (High-Church-Party), Нижа црквена (или јевангеличка) странка (Low-Church-Party) и Широка црквена странка (Broad-Church-Party).

Висока црквена странка се држи епископалног система и церемонија англиканског култа. Њена је основна идеја да насупротив крајностима реформације Енглеска црква очува све што је наследила од старине и што је приближава предању и пракси Васељенске цркве. Из њене средине су изишли пјусејити или тракторијанци, који се друкчије зову и англокатолици. Оснивачи овога покрета били су Пјусе (Pusey) и Њумен (Newman), професори Оксфордског универзитета. Овај покрет, познат због свог брижљивог и беспристрасног изучавања споменика старог црквеног живота, имао је задатак да очисти учење Енглеске цркве од доцнијих примеса и да га приближи учењу других цркава које су сачувале стари црквени поредак. Од претставника Високе црквене странке, нарочито англокатоличког правца, долазе и покушаји за зближењем и сједињењем Енглеске цркве с Православном¹. Пошто су поставили себи задатак да се англиканство приближи учењу Васељенске цркве, претставници Високе црквене странке ускоро су схватили да је Источноправославна црква више него ма која друга сачувала старо предање у својој вери, црквеном уређењу и обредима и да се према томе само у њој чува залога црквене јачине и јединства². Отуда је читав низ додира и узајамних преговора између англиканства и православља почев од XVIII века па све

¹ В. Соколовъ, Англиканская церковь (Прав. Бог. энц., т. I, стр. 729).

² А. Иванцовъ—Платоновъ, О западныхъ вѣроисповѣданіяхъ, стр. 155-156.

до данас. Највећи број својих присталица Висока црквена странка има у највишим друштвеним круговима и у вишој јерархији¹.

Нижa црквена странка, која се зове и јевангеличка (Evangelical Party), не придаје великог значаја спољашњој обредности и првенствено се брине о активној пропаганди својих мисија у иностранству. Ова странка симпатише више пуританизму и осталим дисентерима и хтела би да Енглеска црква буде више протестантска, да се више удаљи од римокатолицизма, а да се приближи више дисентерима. Присталице ове странке припадају више средњем и нижем сталежу а особито средњем, јер нижи сталеж припада већим делом самим дисентерима².

Широка црквена странка више се бави слободним разрађивањем богословских питања и критичким проучавањем црквених ствари. Она се може упоредити са немачким блажим рационализмом или либералним супранатурализмом и иде за тим да се шири ублажени рационалистички протестантизам.³ Ова странка има присталица у редовима ученог света и свештеничког сталежа. Из њене средине су изишли Ед. Арнолд (Ed. Arnold), који се приближава будизму, и сви претставници радикалне библијске критике, као Давидсон (Davidson), Виљамс (Williams) и др⁴.

Прелазимо на симболичке књиге Енглеске епископалне цркве.

(Наставиће се)

Ф. Рајевски

¹ J. Поповић, *op. cit.*, књ. II, стр. 425—426.

² Ibid., стр. 425.

³ Ibid.

⁴ А. Дживелеговъ, *Англиканская церковь* (ѣнци. Слов. Т-ва Гранатъ и Ко., т. III, стр. 22).